

બોચાસણવાસી શ્રી અક્ષરપુરુષોત્તમ સ્વામિનારાયણ સંસ્થા
સત્સંગ શિક્ષણ પરીક્ષા

ઉકેલપત્ર : સત્સંગ પ્રાણ - પ્રથમખંડ

પ્રશ્નપત્ર - ૧

(સમય : સવારે ૯ થી ૧૨)

રવિવાર, ૧૫ જુલાઈ, ૨૦૧૮

કુલ ગુણ : ૧૦૦

❧ અગત્યની સૂચના ❧

પ્રશ્નપત્રમાં દરેક પેટા પ્રશ્નની જમણી બાજુ દર્શાવેલ ખાનામાં, લખેલા ગુણની પછીના ખાલી ખાનામાં (ગુણ : ૧)
પરીક્ષાર્થીને આપેલ ગુણ લખવાના છે. જો પ્રશ્નનો જવાબ ખોટો હોય તો તે ખાનામાં '૦' (અંકડામાં શૂન્ય) લખવું. ખરાં
(✓) કે ખોટાં (X) ની નિશાની દરેક પેટા પ્રશ્નની ડાબી બાજુની ખાલી જગ્યામાં જ પ્રશ્ન શરૂ થાય તે પહેલાં કરવી.

(વિભાગ-૧ 'વચનામૃત' ૩૦મી આવૃત્તિ સપ્ટેમ્બર ૨૦૧૫)

અભ્યાસક્રમના વચનામૃત: ગ. પ્રકરણ પ્ર-૧૮, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૪, ૨૭, ૩૭, ૪૪, ૪૭, ૫૦, ૬૦,
૬૭, ૬૮, ૭૧, ૭૬, સા. પ્રકરણ-૭, પં. પ્રકરણ-૩, ૭.

પ્ર.૧ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના એક (સંપૂર્ણ) વાક્યમાં જવાબ લખો. (કુલ ગુણ ૪)

નોંધ : અડધા સાચા જવાબનાં ગુણ આપવા નહીં.

૧. શા માટે સર્વ પદાર્થની વાસના ટાળીને ભગવાન ભજવા ? (પ્ર.૨૧/૩૪)
૪. ભગવાન વિના બીજા પદાર્થની વાસના રહી ગઈ હોય ને તેનો દેહ પડે ને તેને ભગવાનના ધામમાં જાતે જો માર્ગમાં સિદ્ધિઓ દેખાય તો તે ભગવાનને મૂકીને તે સિદ્ધિઓમાં લોભાઈ જાય તો તેને મોટું વિઘ્ન થાય છે.
૨. સર્વ સાધન કરતાં કયું સાધન મોટું છે ? (પ્ર.૬૦/૧૧૧)
૪. સર્વ સાધન કરતાં વાસના ટાળવી એ સાધન મોટું છે.
૩. ભગવાનના ભક્તના હૃદયમાં વિક્ષેપ થાય છે તેમાં ઝાઝો વાંક કોનો છે ? (પ્ર.૧૮/૨૪)
૪. ભગવાનના ભક્તના હૃદયમાં વિક્ષેપ થાય છે તેમાં ઝાઝો વાંક તો પંચ જ્ઞાન-ઈન્દ્રિયોનો છે.
૪. પ્ર. ૨૭ પ્રમાણે કોણ યમપુરીના અધિકારી છે ? (પ્ર.૨૭/૪૭)
૪. સિદ્ધાઈ દેખાડીને લોકોને ડરાવે છે, એવા જે જગતમાં જીવ છે તે ભગવાનના ભક્ત નથી, એ તો માયાના જીવ છે અને યમપુરીના અધિકારી છે.
- પ્ર.૨ નીચે આપેલા પ્રશ્નોમાંથી કોઈ પણ બેના મુદ્દાસર જવાબ લખો. (ચાર થી પાંચ લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૪)
૧. માન-ઈર્ષ્યાદિક દોષો ટાળવાના ઉપાય લખો. (પં.૩/૩૨૮)
૪. જે બુદ્ધિવાળો હોય તે પોતાના અવગુણને જાણતો હોય જે, 'મારામાં આટલો અવગુણ છે,' પછી તેની ઉપર ચાડ રાખીને તે અવગુણને ટાળી નાંખે તથા તે અવગુણને ટાળવાની બીજા સંત વાર્તા કરતા હોય તેને હિતકારી માને, માટે એમાં માન, ઈર્ષ્યાદિક કોઈ અવગુણ રહે નહિ.
૨. શા માટે ભગવાનના ભક્તને ભગવાનનું સ્વરૂપ અક્ષરધામ સહિત પૃથ્વી ઉપર વિરાજમાન છે એમ સમજવું ?
૪. તે ભક્ત ધૂપ-દીપ, અન્ન-વસ્ત્રાદિક જે જે અર્પણ કરે છે તેને ભગવાન પ્રીતિએ કરીને અંગીકાર કરે છે, તે એ મનુષ્ય સેવક છે તેને દિવ્યરૂપ પાર્ષદ ભેળા ભેળવવા વાસ્તે કરે છે. અને જે ભક્તજન જે જે વસ્તુ ભગવાનને અર્પણ કરે છે તે તે વસ્તુ ભગવાનના ધામને વિષે દિવ્યરૂપ થાય છે અને એ ભક્ત દિવ્યરૂપ થઈને તેને પામે છે. માટે એવું અચળ અખંડ સુખ ભક્તજનને પમાડવાને અર્થે ભગવાન જે તે મનુષ્ય એવા જે પોતાના ભક્તજન તેની સર્વ સેવાને અંગીકાર કરે છે. માટે ભગવાનના ભક્તને ભગવાનનું સ્વરૂપ અક્ષરધામ સહિત પૃથ્વી ઉપર વિરાજમાન છે એમ સમજવું અને બીજા આગળ પણ એવી વાર્તા કરવી. (પ્ર.૭૧/૧૪૪)
૩. પ્ર. ૪૭ પ્રમાણે ભક્તિનિષ્ઠાવાળા ભક્તનાં લક્ષણ જણાવો. (પ્ર.૪૭/૮૯-૯૦)
૪. જેને ભક્તિનિષ્ઠા પ્રધાન હોય તેને તો એક ભગવાનના સ્વરૂપને વિષે જ અતિશય દૃઢ પ્રીતિ વર્તે અને તે ભગવાનના સ્વરૂપથી અન્ય એવા જે માયિક પદાર્થ તેને વિષે પોતાના મનની વૃત્તિને ધારી શકે નહીં, અને પ્રેમે

કરીને ભગવાનને વસ્ત્ર-અલંકારનું ધારણ કરે, અને તે ભક્તને ભગવાનનાં મનુષ્યચરિત્ર તેના શ્રવણને વિષે અતિશય રુચિ વર્તે, તથા ભગવાનની મૂર્તિના નિરૂપણને કરનારું જે શાસ્ત્ર તેને વિષે અતિશય રુચિ વર્તે અને જે ભક્તને ભગવાનને વિષે પ્રેમને દેખે તે ભક્તને વિષે જ તેને પ્રીતિ થાય. તે વિના તો પોતાના પુત્રાદિકને વિષે પણ ક્યારેય પ્રીતિ ન થાય, અને તે ભક્તને ભગવાન સંબંધી ક્રિયાને વિષે જ નિરંતર પ્રવૃત્તિ હોય.

૪. પ્ર. ૬૮ પ્રમાણે આસ્તિકપણું આવવાનો શો ઉપાય છે ? (પ્ર.૬૮/૧૩૫)

જ. જ્યારે શ્રીમદ્ભાગવત જેવા આસ્તિક ગ્રંથને વિષે કહી જે જગતની ઉત્પત્તિ-સ્થિતિ-પ્રલયરૂપ એવી ભગવાનની લીલા તેને સાંભળે તથા ભગવાનનું અને સંતનું માહાત્મ્ય સમજે ત્યારે એનું નાસ્તિકપણું જાય અને આસ્તિકપણું આવે.

પ્ર.૩ નીચે આપેલાં દૃષ્ટાંતોમાંથી કોઈ પણ એક દૃષ્ટાંત લખી તેનો સિદ્ધાંત સ્પષ્ટ કરો.

(ચાર થી પાંચ લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૪)

નોંધ : સિદ્ધાંત મૌલિક રીતે લખવાનો હોવાથી અહીં આપેલા જવાબ સિવાયનો સિદ્ધાંત પરીક્ષાર્થીએ લખેલો હોય તો તે દૃષ્ટાંતને અનુરૂપ છે કે નહીં તે પરીક્ષકે જાતે નક્કી કરીને તેના ગુણ આપવાના છે. દૃષ્ટાંતના ૩ ગુણ, સિદ્ધાંતનો ૧ ગુણ.

૧. સિંહ અને બકરાનું દૃષ્ટાંત (પ્ર.૧૮/૨૭-૨૮) દૃષ્ટાંત : જો કોઈ અમારો વાદ લેશો તો તેનું તો જરૂર ભૂંડું થાશે, કાં જે, અમારા હૃદયમાં તો નરનારાયણ પ્રગટ વિરાજે છે અને હું તો અનાદિ મુક્ત જ છું પણ કોઈને ઉપદેશ કરીને મુક્ત નથી થયો. અને મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહંકાર તેમને તો હું પકડી લઉં છું, જેમ સિંહ બકરાને પકડે છે તેની પેઠે એ અંતઃકરણને હું પકડું છું અને બીજાને તો એ અંતઃકરણ દેખ્યામાં પણ આવતાં નથી. માટે અમારો વાદ લઈને જાણે જે ઉપાધિમાં રહીને શુદ્ધપણે રહીશું, તે તો નારદ-સનકાદિક જેવો હોય તેથી પણ રહેવાય નહીં. સિદ્ધાંત : બકરીને પકડવાનું સિંહને માટે સહેલું છે. તેમ મહારાજને પણ અંતઃકરણ પકડવું એટલું સહેલું છે. જ્યારે ઉપાધિમાં રહીને બીજા કોઈથી આ શક્ય નથી. સ્વયં પુરુષોત્તમ નારાયણ છે. તેથી અંતઃકરણ જોઈ પણ શકે છે અને પકડી પણ શકે છે.

૨. દરજી અને દેહરૂપ ડગલાનું દૃષ્ટાંત (પ્ર.૪૪/૮૩) દૃષ્ટાંત : જેમ કોઈક પુરુષ હોય તેણે દરજીને ઘેર જઈને ડગલો સિવાડીને પહેર્યો, ત્યારે તે એમ માને જે, દરજી તે મારો બાપ છે ને દરજણ તે મારી મા છે, એમ જે માને તે મૂર્ખ કહેવાય; તેમ આ જીવને આ દેહરૂપ જે ડગલો તે ક્યારેક તો બ્રાહ્મણ ને બ્રાહ્મણી થકી ઉત્પન્ન થાય છે અને ક્યારેક તો નીચ જાતિમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે તથા ચોરાશી લાખ જાતિ થકી દેહ ઉત્પન્ન થાય છે, તે દેહને વિષે પોતાપણું માને અને તે દેહનાં માબાપને પોતાનાં માબાપ માને તે મૂર્ખ કહેવાય અને તેને પશુ જેવો જાણવો. અને ચોરાશી લાખ જાતમાં જે પોતાની મા-બોન, દીકરીઓ અને સ્ત્રીઓ છે તે પતિવ્રતાનો ધર્મ એકે પાળતી નથી. માટે જે એવા સગપણને સાચું માને છે તેને અહંમત્વના ઘાટ કેમ ટળશે ? અને આવી રીતની સમજણ વિના જન્મભૂમિની જે દેશવાસના તે ટળવી ઘણી કઠણ છે. અને જ્યાં સુધી દેહને પોતાનું રૂપ માને છે ત્યાં સુધી એની સર્વે સમજણ વૃથા છે. સિદ્ધાંત : પોતાને દેહથી પૃથક જીવાત્મા તે રૂપેમાનવું. દેહ ને દેહનાં સંબંધીને વિષે અહંમત્વનો ત્યાગ કરીને ને પોતાના આત્માને બ્રહ્મરૂપ માનીને ને સર્વ વાસનાનો ત્યાગ કરીને ભગવાનનું ભજન કરવું.

પ્ર.૪ નીચેના પ્રસંગોમાંથી કોઈપણ બે પ્રસંગો અભ્યાસક્રમના વચનામૃતના સંદર્ભનું પ્રમાણ આપી સમજાવો.

(ત્રણ થી ચાર લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૪)

નોંધ : (૧) સમજૂતી મૌલિક રીતે લખવાની હોવાથી અહીં આપેલા જવાબ સિવાયની સમજૂતી પરીક્ષાર્થીએ લખેલી હોય તો તે પ્રસંગને અનુરૂપ છે કે નહીં તે પરીક્ષકે જાતે નક્કી કરીને તેના ગુણ આપવાના છે. સંદર્ભ ૧ ગુણ, સમજૂતી ૧ ગુણ. (૨) ઉકેલપત્રમાં આપેલા સંદર્ભ સિવાય અભ્યાસક્રમમાં આવતા વચનામૃતમાંથી બીજો કોઈ પણ સંદર્ભ પરીક્ષાર્થીએ લખેલ હોય અને તે વિષયને અનુરૂપ આવતો હોય તો તેના ગુણ કાર્યાલયનું ધ્યાન દોરીને મૂકવા. જ્યાં બે સંદર્ભ આવતાં હોય ત્યાં કોઈ પણ એક સંદર્ભ અને તેને અનુરૂપ સમજૂતી લખી હોય તો તેના પૂરા ગુણ આપવા.

૧. અન્તઃ પ્રવિષ્ટઃ શાસ્તા જનાનાં સર્વાત્મા। (પ્ર.૩૭/૬૫)

સંદર્ભ : એમ જાણે જે, ‘એ ભગવાન વિના બીજો કોઈ જગતનો કર્તા છે જ નહીં’ અને એમ જાણે જે, ‘ભગવાન વિના સૂકું પાંદડું પણ ફરવાને સમર્થ નથી.’ એવી જેને ભગવાનને વિષે સાકારપણાની દૃઢ પ્રતીતિ હોય ને તે જેવો-તેવો હોય તો પણ એ અમને ગમે છે.

સમજૂતી : પરમાત્મા પોતાની ઈચ્છાશક્તિ, ક્રિયાશક્તિ અને જ્ઞાનશક્તિની પ્રેરણાથી જ જીવમાં તે તે શક્તિ જાગ્રત કરે છે. માયાને લીન કરવાની શક્તિ પણ પરમાત્મા ધરાવે છે. અક્ષરના આધાર હોવા ઉપરાંત અક્ષરને પણ લીન કરવાની શક્તિ પરમાત્મામાં છે. કર્તુમ્, અકર્તુમ્, અને અન્યથાકતુમ્ શક્તિના ધારક પરમાત્મા છે. આ રીતે પરમાત્માને સર્વકર્તા સમજી તેમનો આશ્રય કરવો એ શુદ્ધ ઉપાસકનું કર્તવ્ય છે.

૨. ભગતજી મહારાજે ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની સેવા - સમાગમ કરીને એકાંતિક સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી.

સંદર્ભ : (૧) તે માટે ભગવાનના એકાંતિક ભક્તનો સમાગમ કરીને જે ભક્તને એ ચારે ગુણ અતિશય દૃઢપણે વર્તે છે તે ભક્તને સર્વ સાધન સંપૂર્ણ થયાં અને તેને જ એકાંતિક ભક્ત જાણવો. (પ્ર.૧૯/૨૯-૩૦)

(૨) જેને એકાંતિકના ધર્મમાં સ્થિતિ થઈ હોય તે થકી જ એકાંતિકનો ધર્મ પમાય છે. (પ્ર.૬૦/૧૧૨)

સમજૂતી : એક દીવાથી બીજો દીવો પ્રગટે છે. તેમ એકાંતિકની સેવા-સમાગમથી એકાંતિક થવાય છે.

૩. માનભંગ થયેલા પૂર્ણાનંદ સ્વામી મહારાજને છોડીને ગયા. (પ્ર.૭૬/૧૫૮)

સંદર્ભ : ‘ક્રોધી, ઈર્ષ્યાવાળો, કપટી અને માની એ ચાર પ્રકારના જે મનુષ્ય તે જો હરિભક્ત હોય તો પણ તે સાથે અમારે બને નહીં. અને ક્રોધ ને ઈર્ષ્યા એ બેય માનને આશરે રહે છે.

સમજૂતી : ભગવાન અને ભગવાનના ભક્તને સંગે રહેવું હોય કે તેમને રાજી કરવા હોય તો ‘ક્રોધ, ઈર્ષ્યા, કપટ અને માન છોડવું પડે. તો જ ભગવાન અને સંત સાથે રહેવાય.

૪. ગોપાળાનંદ સ્વામીએ દેહની કળતર મટાડનાર સાધુના જીવની કળતર મટાડી. (પ્ર.૬૭/૧૩૧-૧૩૨)

સંદર્ભ : જે તેનો (સત્પુરુષનો) સંગ કરે તેનું પણ એવી જાતનું હિત કરે જે ‘આ મારો સંગી છે તેને આ સંસારની વાસના તૂટી જાય ને ભગવાનને વિષે પ્રીતિ થાય તો ઘણું સારું છે.

સમજૂતી : ભગવાનના ધારક સંતને શરણે જે જીવ નિર્માની થઈને જાય છે. સંત તેના પર કૃપા દૃષ્ટિ કરી તેની વાસના ટાળી ભગવાનમાં પ્રીતિ કરાવે છે.

પ્ર.૫ નીચે આપેલાં અવતરણોની પૂર્તિ કરો. (કુલ ગુણ ૯) નોંધ : વચનામૃત ક્રમાંક ન લખ્યો હોય તો ચાલે.

૧. ‘તેમ એ ઇન્દ્રિયો-અંતઃકરણને પંચ વર્તમાનના નિયમરૂપ જે પાંજરું તથા બેડી તેમાં રાખીને ભગવાનની ભક્તિ કરાવવી પણ એને વિષે ગુણ ન લેવો, શત્રુભાવ જ રાખવો. અને જો એમને ભક્તિમાં ઉપયોગી માનીને હેતુ માને ને એનો ગુણ લે તો ભગવાનનાં દર્શન-સ્પર્શનાદિકને વિષે સુખ મનાવતે થકે જો સ્ત્રીયાદિકને વિષે કાંઈક સુખ મનાવી દે તો એનું કર્યુ-કરાવ્યું સર્વે વ્યર્થ થઈ જાય.’ (પંચાળા.૩/૩૩૨) (૩૧)

૨. ‘જે ભગવાનનું સ્વરૂપ છે તે તો માયા ને માયાના જે ગુણ તે થકી પર છે અને સર્વ વિકારે રહિત છે પણ જીવના કલ્યાણને અર્થે મનુષ્ય જેવા ભાસે છે. તે ભગવાનને વિષે જે અલ્પમતિવાળા છે તે જેવા જેવા દોષ કલ્પે છે તે ભગવાનને વિષે તો એકે દોષ નથી પણ કલ્પનારાની બુદ્ધિમાંથી એ દોષ કોઈ કાળે ટળવાના નહીં.’ (પ્ર.૨૪/૩૮-૩૯) (૧૪)

૩. ‘મનોમય ચક્ર તે મનને જાણવું અને એની ધારા તે દસ ઇન્દ્રિયો છે એમ જાણવું. અને તે ઇન્દ્રિયોરૂપ જે મનની ધારા તે જે ઠેકાણે ઘસાઈને બૂટી થઈ જાય તેને નૈમિષારણ્ય ક્ષેત્ર જાણવું. તે ઠેકાણે જપ, તપ, વ્રત, ધ્યાન, પૂજા એ આદિક જે સુકૃત તેનો જે આરંભ કરે તે દિન-દિન પ્રત્યે વૃદ્ધિ પામે. એવું જે નૈમિષારણ્ય ક્ષેત્ર તે જે ઠેકાણે ભગવાનના એકાંતિક સાધુ રહેતા હોય તે ઠેકાણે જાણવું.’ (સારંગ.૭/૧૯૦) (૨૮)

વિભાગ - ૨ : ‘ભગવાન સ્વામિનારાયણ જીવનચરિત્ર’

(ભાગ - ૧ છઠ્ઠી આવૃત્તિ મે ૨૦૧૩ ભાગ - ૨ છઠ્ઠી આવૃત્તિ જૂન ૨૦૧૨)

(ભાગ - ૧ ઉદ્દગીથ : ૧ થી ૨૨ તથા પરિશિષ્ટ - ૧,૨,૩ ભાગ - ૨ ઉદ્દગીથ : ૧ થી ૬ના આધારે)

નોંધ :- (૧) પ્રશ્ન : ૬ થી ૮ માટે અત્રે આપેલા ઉકેલપત્રમાં ફક્ત મુદ્દા જ આપ્યા છે. પરીક્ષાર્થીની રજૂઆત તથા વિચારધારા પ્રમાણે ગુણ આપી શકાય. (૨) મુદ્દાની સામે આપેલા અંક ગ્રંથનો ભાગ, ઉદ્દગીથ અને પાના નંબર દર્શાવે છે (૩) અત્રે આપેલા પ્રસંગો અભ્યાસક્રમના આધારે તૈયાર કરેલા હોવાથી તે જ પ્રસંગો માન્ય ગણવા. તે સિવાયના પ્રશ્નને અનુરૂપ પ્રસંગો પરીક્ષાર્થીએ લખ્યા હોય પણ અત્રે આપેલા ન હોય તો પુસ્તકમાં ચેક કરો. તે પ્રસંગ અભ્યાસક્રમનો છે કે નહિ ? જો અભ્યાસક્રમના અને પૂછેલા પ્રશ્નને અનુરૂપ પ્રસંગ હોય તો તેના ગુણ આપવા અને તરત જ ફોન દ્વારા કાર્યાલયનું ધ્યાન દોરવું અને તે પ્રસંગ ઉદ્દગીથ અને પાના નંબર કાર્યાલયને જણાવવા.

પ્ર.૬ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક વિષય ઉપર મુદ્દાસર નોંધ લખો. (ત્રીસેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૧૨)

નોંધ : બે પ્રસંગ વર્ણનાત્મક અને બે થી ત્રણ જ લીટીમાં ઉલ્લેખ હોય તેવા બીજા ચાર પ્રસંગ સાથે કુલ છ પ્રસંગ હોવા જરૂરી છે.

૧. નીલકંઠ વર્ણના સ્વરૂપમાં મુમુક્ષુઓએ પિછાણેલું પરમાત્મતત્ત્વ (‘દિવ્ય વનવિચરણ’ના જ પ્રસંગો)

૧. હનુમાનજી નીલકંઠ વર્ણનાં દર્શન કરવા પધાર્યા ૧/૭/૧૦૫
૨. નૈમિષારણ્ય સરોવર પર તપ કરતા ઋષિઓ. ‘અનંત અવતારો થયા પણ એહી સમ કોઉ ન ભયે અબ’ - આપના આ અવતાર જેવો હજુ કોઈ અવતાર પૃથ્વી ઉપર થયો નથી.’ ૧/૭/૧૦૮
૩. નારદવનમાં વર્ણારાટ પધાર્યા. તપ કરતા ઋષિમુનિઓ પોતાના તપથી પ્રસન્ન થઈ તેમને દર્શન દેવા પધાર્યા છે એવું માની અંતરમાં પ્રસન્ન થયાં. ૧/૭/૧૧૧
૪. વર્ણાંએ દૃષ્ટિ કરતાં ત્રણ ગુણથી પર વર્ણાંનું સ્વરૂપ દેખાયું : હરદ્વારમાં વિપ્ર પત્નીને (પાર્વતીને) ૧/૭/૧૧૩
૫. કુબ્જામ્રક તપોવનમાં તપ કરતા ઋષિઓને પ્રતીતિ-પરબ્રહ્મ પરમાત્મા વર્ણારૂપે તેમને દર્શન દે છે. ૧/૭/૧૧૪
૬. વર્ણાંએ મુનિઓએ આપેલ તમામ સામગ્રી પોતાની પાસે રહેલ બાલમુકુંદને ધરાવી - આશ્ચર્ય પામેલ મુનિઓએ પૂછ્યું ‘તમે જ સ્વયં ભગવાન છો તો પછી આ બાલમુકુંદની પ્રતિમાને પૂજવાનો શું અર્થ ? ૧/૭/૧૧૫
૭. ‘આ તો કોઈ ઈશ્વરી અવતાર છે, કાં મહાદેવ કાં મુરારિ !’ - શ્રીપુર મઠના મહંત ૧/૭/૧૧૮
૮. કોઈએ સાક્ષાત્ નારાયણ જોયા કોઈને મહાન યોગી સ્વરૂપે દેખાયા. - કેદારનાથના યાત્રિકો ૧/૭/૧૨૧
૯. સાક્ષાત્ નારાયણ તેની પૂજા-ભક્તિથી પ્રસન્ન થઈ આજે તેને દર્શન દેવા પધાર્યા છે. - બદરીનાથના પૂજારી ૧/૭/૧૨૨

૧૦. બદરીનાથના મંદિરમાં વર્ણારોજ મંદિરમાં મૂર્તિઓ સન્મુખ બેસતા. ત્યાં આવતા યાત્રિકોને ભ્રાંતિ થતી કે નરનારાયણ તો આ વર્ણારૂપે અહીં આવીને બેસી નથી ગયાને ! ૧/૭/૧૨૩

૨. અયોધ્યામાં ઘનશ્યામનાં બાળચરિત્રો (‘અયોધ્યાની પુણ્યભૂમિમાં’ના જ પ્રસંગો)

૧. ‘રામ-સીતા-લઘુમન જતિ’ બોલતાં હનુમાનગઢીનાં પગથિયાં ચડતાં યાત્રિકોના આકર્ષણનું કેન્દ્ર ૧/૪/૪૨
૨. અયોધ્યાના વિદ્વાન વિદ્યાગુરુ હૃદયરામનું પૂજન દંડવત્ - ગુરુની ના - સનાતન પ્રણાલિકા અનુસાર પ્રણામ કરવા જ જોઈએ - ધર્મદેવ - અધ્યયનનો આરંભ : આ. સં. ૧૮૪૨ ૧/૪/૪૫
૩. વિદ્યાભ્યાસની સાથે બ્રહ્મચર્ય આશ્રમને અનૂકૂળ જીવન જીવવાનું નક્કી કર્યું. - ઠાકોરજીને ધરાવેલી વસ્તુ જ જમતા - ભોંય પર આરામ - દેહનો અનાદર - સાંજે સરયૂસ્નાન - મંદિરોમાં દર્શન - મોડી રાત્રે સૂઈ જતા. - સ્વજનો સાથે બેસતા નહિ. ઉદાસીનતાથી માતા-પિતાને ચિંતા - આ જોઈ ઉદાસીનતા ટાળી ૧/૪/૪૫-૪૬
૪. એક સાથે અનેક તીર્થોમાં રામપ્રતાપને ઘનશ્યામનાં દર્શન. ૧/૪/૪૭-૪૮
૫. ઘનશ્યામે ભાભીની અંગૂઠી ચોરી. ૧/૪/૪૮-૫૨
૬. ઘનશ્યામ રાત્રે મોડા આવતાં ભક્તિમાતા સાથે થયેલો સંવાદ. ૧/૪/૫૨-૫૩
૭. હનુમાનગઢીમાં બાવા મોહનદાસને એકાદશી વ્રતનો મહિમા સમજાવ્યો. ૧/૪/૬૫-૬૬
૮. જન્માષ્ટમીના ઉત્સવનો ઉપવાસ - મંદિરોમાં દર્શન - કૃષ્ણલીલાની વાતો કરતાં સૂઈ ગયાં. ૧/૪/૬૬-૬૭

૩. શરણાર્થીનો આદર્શ : સહજાનંદ સ્વામીના ભક્તો ('રઘુનાથદાસે ઉપાડેલી ઉપાધિ' થી 'બોયાસણ શ્રીહરિનું લક્ષ્ય' સુધીના જ પ્રસંગો)

૧. સુંદરજીએ મહારાજની આજ્ઞાથી તરત જ ભગવાં પહેરી લીધાં. ૨/૨/૧૯
૨. ડોસાભાઈને રામાનંદ સ્વામીએ સાધુ થવા કહ્યું હતું. શ્રીહરિના આદેશથી આ આજ્ઞા તેમણે ઝીલી લીધી. ૨/૨/૧૯-૨૦
૩. શ્રીહરિના સંતો ઉપર ભેખે વર્તાવેલો ત્રાસ ૨/૨/૨૩
૪. કરિયાણામાં મીણબાઈ : જો અંદર પુરાયા છો, તો બહારથી શી રીતે જશો ? ઘોડી ડગલુંયે ખસી નહિ. ૨/૩/૨૮
૫. તમારે તો અમારી ભેગા કાયમ રહેવાનું છે. - મહારાજ હરજી ઠક્કરને. પિતા તથા ભાઈઓની રજા લઈ ગઢડા આવી ગયા. ૨/૩/૨૯
૬. કુંડળના રાઈબાઈ નો ભાવ જોઈને મહારાજને લાગ્યું કે ગોકુળ અને વૃંદાવન સૌરાષ્ટ્રની ધરતી પર ઊતર્યા. ૨/૩/૩૬-૩૭
૭. ગજા ગઢવીએ મહારાજના પ્રથમ દર્શને જ વર્તમાન લીધાં. - થોડા સમય પછી દીક્ષા લઈ પૂર્ણાનંદ બન્યા. ૨/૩/૩૮-૩૯
૮. મહારાજની આજ્ઞાનુસાર મૂળજી શેઠ, હંસરાજ સુથાર, શ્યામો કણસાગરો અને શ્યામો અગોલોએ મેમકા છોડી દીધું ૨/૩/૩૯
૯. નાનીબાએ (બોયાસણ) ગામના લોકોને કહ્યું 'આ સાક્ષાત્ ભગવાન છે' ૨/૪/૪૧
૧૦. વડતાલના બાપુભાઈએ બોયાસણમાં પ્રથમ દર્શને ભગવાનને ઓળખી લેતાં મહારાજને વડતાલ આવવાનું આમંત્રણ આપ્યું ૨/૪/૪૨-૪૩
૧૧. ગોવિંદ સ્વામીએ મૂર્તિમાન મળેલ માયાનો ત્યાગ કર્યો ૨/૪/૫૧-૫૨

પ્ર.૭ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ બે ઉપર ટૂંકનોંધ લખો. (દરેક ટૂંકનોંધમાં પાંચેક લીટીના બે પ્રસંગો લખવા.) (કુલ ગુણ ૮) નોંધ : દરેક પ્રસંગના ૨ ગુણ આપવા.

૧. શ્રીહરિનાં અલૌકિક કાર્યમાં વિઘ્ન નાખનાર અસુરો અને દેવીઓ ('સમાધિ દ્વારા શ્રીહરિનાં ઐશ્વર્યનું દર્શન'ના જ પ્રસંગો)
૧. શ્રીહરિએ ધોતી જોટો મયારામ ભટ્ટને આપ્યો - તેથી રઘુનાથદાસને બળતરા - શ્રીહરિને હલકા પાડવાની તેની રાત-દિવસ પ્રવૃત્તિ ૧/૨૧/૪૦૮
૨. માંગરોળનો મેઘજિત શ્રીહરિની વધતી પ્રતિષ્ઠાથી અકળાઈ પ્રાણત્યાગ કરી શ્રીહરિને હાંસીપાત્ર બનાવવા તૈયાર ૧/૨૧/૪૧૪-૪૧૬
૩. રઘુનાથદાસની ઉપાધિ ૧/૨૧/૪૨૦-૪૨૧
૪. શ્રીહરિ પર સિદ્ધાઈનો ઉપયોગ કરતો મગનીરામ ૧/૨૧/૪૨૬-૪૨૭
૨. પતિતનું પરિવર્તન ('પૂર્વ બંગાળમાં' થી 'ભાગવત ધર્મ પ્રસારણનું પ્રાંગણ' સુધીના જ પ્રસંગો)
૧. સિરપુરમાં નીલકંઠ વર્ણીના શબ્દો અંતરમાં સોંસરા ઊતરી જવાથી બંગાળના વ્યસની, ફેલી, મંત્ર અને તંત્રવિદ્યા જાણનારા, ક્ષુદ્ર દેવ-દેવીઓના ઉપાસક બાવાઓની એક જમાત સન્માર્ગે વળી ! ૧/૧૧/૧૮૧-૧૮૭
૨. 'તૃષ્ણાને લીધે જ મારી વિદ્વતાનું, બ્રાહ્મણત્વનું ઓજસ ઓસરી ગયું છે. આપ મારા ઉપર કૃપા કરો.' - કાળપુરુષનું દાન લઈને શ્યામવર્ણ થઈ ગયેલ તેલંગી બ્રાહ્મણ ૧/૧૧/૧૮૮-૧૮૯
૩. 'તારી મંત્રશક્તિને મારી પરમાત્મશક્તિએ ભસ્મસાત્ કરી નાખી !' નીલકંઠવર્ણી પિબૈકને ૧/૧૧/૧૮૩-૧૮૬
૪. 'મહારાજ ! આજ તમે મને ખરો માણસ બનાવ્યો. માનવીના ધર્મ હું ચૂક્યો હતો.' - લાખો કોળી ૧/૧૪/૨૭૯-૨૮૦
૩. શ્રીહરિના યોગમાં આવેલા મુસલમાન નવાબો ('રામાનંદ સ્વામી અને નીલકંઠ વર્ણીનું મિલન' થી 'સમાધિ દ્વારા શ્રીહરિના ઐશ્વર્યનું દર્શન' સુધીનાં જ પ્રસંગો)
૧. 'બાપુ ! ગામમાં ખરેખર પ્રભુ જ પધાર્યા છે.' - માણાવદરના નવાબે તપાસ કરવા મોકલેલો માણસ ૧/૧૭/૩૫૯-૩૬૦

૨. માંગરોળના નવાબ વજરુદ્દીનને શ્રીહરિમાં સાક્ષાત્ પેગંબરનો ભાવ ૧/૨૧/૪૦૫
૩. 'પેગંબર સાહેબ આજે હિંદુના ઓલિયાના સ્વરૂપે પધાર્યા છે.'

- માણાવદરના નવાબ ગજેફરખાનજી

૧/૨૧/૪૦૬-૪૦૭

૪. માંગરોળમાં પુરાતની વાવ અખૂટ પાણી ફરી ગળાવવાની મહારાજની ઈચ્છા - નવાબે કહ્યું હું તો
આપનો સેવક છું. મદદ કરવાની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી.

૧/૨૧/૪૧૨

પ્ર.૮ નીચે આપેલા પ્રસંગોમાંથી કોઈપણ ત્રણ પ્રસંગ વર્ણવી મનન લખો.

(પ્રસંગવર્ણન આઠેક લીટીમાં તથા મનન ચારેક લીટીમાં લખવું.) (કુલ ગુણ ૧૨)

નોંધ : પ્રસંગના ૩ ગુણ, મનનનો ૧ ગુણ. મનન અહીં આપ્યાં કરતાં જુદું પણ હોઈ શકે પણ વિષયને
અનુરૂપ હોય તો તેના પૂરેપૂરા ગુણ આપવા.

૧. **ધર્મસત્તા (૨/૧/૨-૩) પ્રસંગ :** શ્રીહરિએ રામાનંદ સ્વામીના અંતર્ધાન થયા પછી સમાધિ પ્રકણ ચલાવ્યું. જડ, અજ્ઞાન ભોળી પ્રજામાં ધર્મ-અધર્મ, વિધિ અને નિષેધના નિયમોનું જ્ઞાન ન હતું. તેના ફળરૂપે નરક યાતનાના અનુભવ કરાવ્યા. ધર્મના ફળરૂપે પરમાત્માનાં દર્શન કરાવ્યાં. તેનાથી લોકોમાં ધર્મસર્ગનો વિકાસ થઈ રહ્યો હતો. પોતાના જ આશ્રયના બળથી પોતા પ્રત્યેની ગુરુભક્તિથી લોકો ધર્માભિમુખ થવા લાગ્યા. ધર્મ અને અધર્મ સમજાવતાં કહ્યું: “ધર્મમાં નારાયણનો અંશ છે. ધર્મ સેવનારને નારાયણ સુગમ છે. સાચો ધર્મ એ છે જે કે જેનાથી અંતરમાં નારાયણ પ્રગટે. જે તત્વોથી અંતરમાં ધર્મનો ભાવ નાશ પામે, તે અધર્મ. લોભ, કામ, સ્નેહ, રસાસ્વાદ અને માન એ પાંચ અધર્મના આધારસ્તંભ છે. વસિષ્ઠ અને સહસ્ત્રાર્જુનનો પરાભવ લોભથી થયો. બ્રહ્મા, ઈન્દ્ર, સૌભરી તેમજ નહુષ અને બીજા અનેક દેવો અને ઋષિઓ કામથી ભ્રષ્ટ થયા. ભરતજી સ્નેહના ભાવથી મૃગબાળમાં આસક્ત થયા અને તપમાંથી ચ્યુત થયા. ઋષ્યશૃંગ તથા અન્ય એવા મોટા રસાસ્વાદની આસક્તિથી પોતાની પદવીમાંથી ભ્રષ્ટ થયા. દક્ષ પ્રજાપતિનો માનમાંથી પરાભવ થયો. આવા મોટા કહેવાતા મહાનુભવોનો એ પંચવિષયોએ પરાભવ કર્યો. તે સમયના દેશકાળ શુભ હતા, છતાં અંતરમાં પંચવિષયની આસક્તિથી અંતે ભ્રષ્ટ થયા, ત્યારે આજે તો અધર્મસર્ગ જ પ્રવર્ત્યો છે. માટે સાવધાન રહી પોતપોતાના વર્ણ અને આશ્રમના ધર્મનું પાલન નહિ કરો તો અંતે આ જ દશા આવશે. હું તો ધર્મનો પુત્ર છું તેથી ધર્મ મને પ્રિય છે. તમે સૌ ધર્મ પાળશો, તો અંતરમાં ભક્તિ પ્રગટશે.

મનન : અધર્મ અને અજ્ઞાનમાં ડૂબેલી પ્રજાને પહેલા સારા-નરસાની પરખ શીખવાડી પછી ધર્મ-અધર્મના ફાયદા અને નુકસાનની સમજ આપી સન્માર્ગે દોરવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

૨. **કાશીની યાત્રાએ (૧/૫/૭૮-૭૯) પ્રસંગ :** ધનશ્યામને અગિયારમું વર્ષ બેઠું. ચંદ્રગ્રહણ આવ્યું એટલે ધર્મદેવે કહ્યું: “આ ગ્રહણના દિવસે આપણે કાશી જઈને ગંગાસ્નાન કરી આવીએ.” ધનશ્યામને આ વિચાર ગમ્યો. આ વખતે ઈચ્છારામને સાથે લેવાનો વિચાર કર્યો. છપૈયાથી મોતી ત્રવાડી પણ આવી ગયા હતા તેમજ રત્ન પાંડે તથા અન્ય સંબંધીઓ પણ ધર્મદેવ કાશી જવાના છે તે સાંભળી તેમની સાથે કાશી જવા તૈયાર થઈ ગયા. આ પ્રમાણે સંઘ કાશીએ ઊપડ્યો. કાશીમાં બંગાળીના વાડામાં એક મોટી ધર્મશાળા હતી ત્યાં સૌએ ઉતારો કર્યો. રાત્રિ વિતાવી સવારે ગંગામાં સ્નાન કરવા સૌ ગયા. ગ્રહણનો વેધ લાગે તે પહેલાં સૌએ પરવારી જવું એમ નક્કી કરી ધર્મશાળામાં આવી, પૂજાપાઠથી પરવારી સૌએ જમી લીધું. પછી પાછા મણિકર્ણિકાના ઘાટે આવી સૌ ત્યાં ગ્રહણની રાહ જોતાં ભજન કરવા લાગ્યા. ચંદ્રગ્રહણ થયું એટલે ચંદ્રની મુક્તિ માટે ધર્મદેવે સૌને ધૂન્ય કરવાની આજ્ઞા કરી. સૌએ ગ્રહણ ચાલ્યું ત્યાં સુધી ભજન કર્યું. ગ્રહણ મુકાયું એટલે સૌએ સ્નાન કર્યું. ધર્મદેવે બ્રાહ્મણોને નાના પ્રકારનાં દાન આપ્યાં. મૂળશંકર ગોરના પુત્રને સાથે લઈને કાશીવિશ્વનાથના મંદિરે સૌ દર્શને આવ્યાં. અહીં દર્શન કરી બ્રાહ્મણોને દાન આપ્યાં. **મનન :** ધર્મશાસ્ત્રમાં જણાવેલા વિધિનિષેધ પાળવા જોઈએ. આપણા ઋષિમુનિઓએ વિજ્ઞાનને ધર્મમાં વણી લીધેલું છે. ગ્રહણ સમયે જમવાથી શારીરિક તકલીફો થાય છે. તે સમયે આસુરી તત્ત્વોનું જોર વધે છે. તેથી ભજન કરવાથી તે આપણને ઓછું કષ્ટ આપે છે.

૩. **કેશવતીર્થમાં (મલયાચલ પર્વત પર) (૧/૧૩/૨૪૪-૨૪૫) પ્રસંગ :** નીલકંઠ પ્રભુ માલ્યવાન પર્વત ઉપર આવ્યા. આને રુદ્રિકશિલા પણ કહે છે. અહીં ચંદનનાં વૃક્ષોને સર્પો વીંટાયેલા જ રહે છે, પરંતુ નીલકંઠને તેની

ભીતિ ન હતી. ક્રોધના આવેશમાં મૃત્યુ પામી સર્પયોનિમાં જન્મ લેનારા જીવોના કલ્યાણનો આ અવસર હતો. સાક્ષાત્ નારાયણ કેવળ કરુણા કરીને પધાર્યા હતા. તેમને ત્યાં આવેલા જોઈ વૃક્ષો ઉપરથી સર્પો નીચે ઊતરી તેમની આસપાસ વીંટળાઈ વળ્યા. આટલા વિશાળ સમૂહમાં મૂર્તિમાન ક્રોધ તેમની સામે આવીને ઊભો રહ્યો; પરંતુ ક્રોધનું મારણ શાંતિ છે. ચંદનનાં વૃક્ષોને પણ શાંતિ આપે તેવી નીલકંઠ વર્ણીની પ્રશાંત મુખમુદ્રાનાં દર્શનથી આ સર્પોનો સમૂહ ત્યાં સ્થિર થઈ ગયો. વિષનું વમન થઈ ગયું. અમૃત પ્રસારતી નીલકંઠ વર્ણીની કાયાના કણો તેમના શરીરમાં પેસી ગયા. સર્પો નિર્વિષ બની ગયા ! માલ્યવાન પર્વત ઉપર સ્ફટિકશિલા મંદિર છે. મંદિરમાં શ્રીરામ, લક્ષ્મણ અને જાનકીજીની વિશાળ મૂર્તિઓ છે. શિલાની અંદર ગુફા બનાવી આ મંદિર બનાવ્યું છે અને શિલા ઉપર શિખર બનાવવામાં આવ્યું છે. નીલકંઠ મહાપ્રભુ અહીં પાંચ દિવસ રહ્યા. અહીંથી પાસે જ ચક્રતીર્થ છે. અહીં કોદંડરામ સ્વામીની મૂર્તિ છે. તુંગભદ્રા નદી અહીં ધનુષ્ય આકારે વહે છે. એટલે તેને ચક્રતીર્થ કહે છે. નદીની ઊંડાઈ આ સ્થાનમાં ઘણી જ છે. પાસે જ ઋષ્યમૂક પર્વત છે. **મનન** : સર્પ ક્રોધનું મૂર્તિમાં સ્વરૂપ છે. ચંદન શીતળતા આપે છે પણ સર્પોનું આખું શરીર ચંદનને વીંટળાયેલું રહે છે પણ મુખ ચંદનથી દૂર રહે છે. એટલે તેમનું વિષ દૂર થતું નથી. ભગવાન કે મોટાપુરુષનાં દર્શન સમાગમથી જ ક્રોધ ટળે છે.

૪. ચકલાંને સમાધિ (૧/૩/૩૮-૩૯) પ્રસંગ : ધર્મદેવે ઘનશ્યામને કહ્યું : આપણે તરગામના પાદરના ખેતરમાં ડાંગર વાવી છે, તેનું ધ્યાન રાખવા તમે જાવ. હું બપોરે આવીશ. ધર્મદેવે કોઈ કામ પ્રસંગે મુંડાડીલા ગયા. ઘનશ્યામ ખેતરમાં ગયા. ખેતરમાં નિર્દોષ ચકલાંને ચણતાં જોઈ ઘનશ્યામે વિચાર્યું આ ચકલાંને હું ક્યાં કાઢું ? આ ચર-અચર બધું જ મારું છે. ઈશાવાસ્યમિદં સર્વમ્. પરંતુ મોટાભાઈ અને પિતાજી આવીને રોષે ન ભરાય માટે ચકલાંને એક હોંકારો કરી સમાધિ કરાવી દીધી. પછી નિશ્ચિંત થઈ ભમૈયા જઈ સખા સાથે રમવા લાગ્યા. મોડું થયું પણ ઘનશ્યામ ન આવતાં ધર્મદેવે રામપ્રતાપભાઈને તપાસ કરવા મોકલ્યા. ભમૈયામાં માધવરાવ શુક્લને ત્યાં ઘનશ્યામને રમતા જોઈને રામપ્રતાપ ગુસ્સે થયા. ઘનશ્યામને લઈ ખેતરે ગયા. ચકલાં જીવે છે કે મરી ગયા તે જોવા ચકલાંને પકડવા ગયા. ત્યાં તો ઘનશ્યામની ઈચ્છાથી ચકલાં ઊડી ગયા. રામપ્રતાપભાઈને આશ્ચર્ય થયું.

મનન : સર્વ જીવના પાલનહાર ભગવાન કોને ભૂખ્યા રાખી શકે ? આ લોકમાં આવ્યા હોવાથી નરનાટ્ય પણ કરે છે. પિતા-ભાઈના ડરથી દરેકના નાડીપ્રાણ હાથમાં હોવાથી તેમને સમાધિમાં મોકલે છે. પાછા જાગ્રત પણ કરે છે.

૫. ભુજમાં હરિજયંતીનો ઉત્સવ : આ. સં. ૧૮૬૦ (૨/૬/૮૫-૮૬) પ્રસંગ : શ્રીહરિએ રામનવમીના દિવસે સૌને ઉપવાસ કરવાની આજ્ઞા કરી. પોતે સ્વયં પૂર્ણકામ, સાક્ષાત્ પરમાત્મા છે પરંતુ પરમાત્મા પ્રત્યેની ભક્તિની શિક્ષા આપવા ઉપવાસ કર્યો. શ્રેષ્ઠ પુરુષના આચરણનું અન્ય અનુકરણ કરે છે. તેથી તેમના જીવનમાં આચરણશુદ્ધિ અને આચરણધર્મના પ્રસારણનો ભાવ હોવો જ જોઈએ. મધ્યાહને રામચંદ્ર ભગવાનની મૂર્તિનું વિધિવત્ પૂજન કર્યું. ત્યારબાદ શ્રીહરિએ વર્ણાઓ, સાધુઓ, તથા બ્રહ્મણોનું પણ પૂજન કર્યું. રાત્રે દસ ઘડી વીત્યા બાદ શ્રીહરિના જન્મનો ઉત્સવ થયો. રાત્રે સૌએ શ્રીહરિનું પૂજન કરીને શ્રદ્ધાપૂર્વક ભેટ મૂકી. ત્યાગી હરિભક્તોએ પણ શ્રીહરિનું ચંદન-પુષ્પહારથી પૂજન કર્યું. સુંદરજનાં પત્ની પૂજાબાના પ્રસંગથી જગજીવન મહેતાનાં પત્ની પ્રભાવતીએ શ્રીહરિને પ્રગટ પુરુષોત્તમ જાણીને શ્રીહરિનો આશ્રય કર્યો હતો. તેઓ આ પ્રસંગે આવ્યાં હતાં. શ્રીહરિએ તેમને કહ્યું : ‘તમે મારો આશ્રય કર્યો છે તો હવે કોઈ ચિંતા કરશો નહિ. તમારા પતિ આસુરી બુદ્ધિવાળા છે, તેમનું શ્રેય કરવાનો અમે વિચાર કરીશું તોપણ તેમને તેમનો આસુરભાવ શ્રેયના માર્ગમાં આડો આવશે. પ્રભાવતી પોતાના પતિના શાક્તપંથના સંસ્કાર જાણતી હતી. જે કદી નાશ પામવાના નથી. તેની ખાતરી હતી. તેથી એ ક્ષુલ્લક દેહના સંબંધને અવગણીને પોતાના શ્રેયની સાધના કરવાનો તેણે નિશ્ચય કરી લીધો. બીજે દિવસે સવારે શ્રીહરિએ દેશોદેશથી આવેલા સંતો-હરિભક્તોને જાતે પીરસીને જમાડ્યા. સૌને દર્શન - પ્રસાદીથી તૃપ્ત કર્યા. ત્યારબાદ સર્વે હરિભક્તોએ ફરી શ્રીહરિનું પૂજન કર્યું અને ભીને હૈયે શ્રીહરિની વિદાય લીધી. **મનન** : સમાજ અને પ્રજાને દોરનારે પોતાનું આચરણ ધર્મસહિત શુદ્ધ આચરણ રાખવું જોઈએ. ભગવાન ભજવામાં કોઈની મહોબત રાખવી જોઈએ નહિ. પ્રહ્લાદે પિતાનો, ભરતે માતાનો, વિભિષણે ભાઈનો ત્યાગ કર્યો. તેમ પ્રભાવતીએ પતિની મહોબત છોડીને પોતાના શ્રેયની સાધનામાં એકલા ચાલવાનો નિર્ધાર કર્યો.

પ્ર.૯ નીચે આપેલાં પાત્રોમાંથી કોઈ પણ એક પાત્રના પ્રસંગો વર્ણવી વ્યક્તિત્વનું આલેખન કરો. (કુલ ગુણ ૮)

નોંધ: પાત્રના પ્રસંગો વધારે હોય તેથી બધા જ પ્રસંગોનું વર્ણન હોવું જરૂરી નથી. તે પરીક્ષાર્થી પર આધાર રાખે છે. ૬ ગુણ પ્રસંગોના અને ૨ગુણ વ્યક્તિત્વનાં આલેખનના આપવા.

૧. આત્માનંદ સ્વામી (વિશ્વંભર ભટ્ટ) ('પ્રાગટ્યનો પૂર્વ ઇતિહાસ' થી 'રામ લક્ષ્મણ, જાનકીની મૂર્તિઓ પધરાવવાનો નિષેધ' સુધીના જ પ્રસંગો)

પ્રસંગો : ૧. રામશર્માને દીક્ષા આપી રામાનંદ સ્વામી નામ પાડ્યું. ૧/૨/૧૨

૨. ઉદ્ધવ સંપ્રદાયનો આરંભ અને વિસ્તાર આત્માનંદ સ્વામીના શુભ સંકલ્પથી થયો હોવાથી

વર્ણીએ ધાતરવડી નદી પાસેના શિવમંદિર પાસે આત્માનંદ સ્વામીનો અગ્નિ સંસ્કાર કર્યો હતો

તે સ્થાને તેમણે કરેલા કાર્યને અંજલિ આપી. ૧/૧૫/૨૮૪-૨૮૫

૩. અંત સમયે તમામ શિષ્યોને રામાનંદ સ્વામીનું ગુરુપદ સ્વીકારવાની આજ્ઞા કરી. ૧/૧૫/૨૮૯

૪. પૂર્વાશ્રમનો ઇતિહાસ - શિષ્ય હરબાઈ - વાલ બાઈ - રામાનંદ શિષ્ય

- નિરાકાર બ્રહ્મની વાત સાંભળી રામાનંદ સ્વામીએ ગુરુનો કરેલો ત્યાગ - ફરીથી મેળાપ

- પોતાના મતનો ત્યાગ વિશિષ્ટાદ્વૈતનો સ્વીકાર ૧/૧૭/૩૫૪-૩૫૫

૫. આત્માનંદ સ્વામીએ ભોળાનાથ અને સાકરબાને પુત્ર રૂપે અક્ષરબ્રહ્મ પ્રગટ થશે.

- એવા આશીર્વાદ આપ્યા ૧/૧૭/૩૬૫

વ્યક્તિત્વનું આલેખન : પોતે અદ્વૈતવાદી હોવા છતાં રામાનંદ સ્વામીના વિશિષ્ટાદ્વૈત મતને સ્વીકાર્યો. એટલે કે નિરાકારવાદમાંથી સાકારવાદમાં માનવા લાગ્યા. સાચા શિષ્યની ઓળખ કરી. પોતાના પછી ગાદી રામાનંદ સ્વામીને આપી. શિષ્યગણને પણ તેમને ગુરુપદે સ્વીકારવાની આજ્ઞા આપી.

૨. ધર્મદેવ ('પ્રાગટ્ય નો પૂર્વ ઇતિહાસ'ના જ પ્રસંગો)

પ્રસંગો : ૧. ધર્મદેવના શ્વસુર કૃષ્ણશર્માએ બાલશર્મા પાસે ધર્મદેવ કાયમ છપૈયા રહે તેવી કરેલી

માગણીનો બાલશર્માએ સ્વીકાર કર્યો. ૧/૨/૮

૨. અસુરોના ત્રાસથી દુઃખનું નિવારણ કરવા કાશીમાં અને પ્રયાગમાં - રામાનંદ સ્વામી સાથે મેળાપ

- સાચા બ્રહ્મચારીને ઓળખવાની ધર્મદેવમાં દષ્ટિ - સ્વામીના સાનિધ્યમાં શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન. ૧/૨/૧૦-૧૧

૩. છપૈયામાં રોજ બ્રાહ્મણો, ભિક્ષાર્થીઓ, અન્નાર્થીઓની કતાર - છપૈયા છોડ્યું. ૧/૨/૧૫

૪. અયોધ્યામાં અસુરોના ત્રાસથી બચવા હનુમાનજીના શરણે. હનુમાનજીએ વૃંદાવન જવાની

કરેલી આજ્ઞા. ૧/૨/૧૫-૧૬

૫. વૃંદાવનમાં વિષ્ણુયાગ અને કૃષ્ણદર્શન. ૧/૨/૧૬-૧૭

૬. છપૈયા પાછા ફરતાં માયા-અવિદ્યારૂપ સ્ત્રીનો પ્રસંગ - અશ્વત્થામાનો શાપ. ૧/૨/૧૮-૧૯

૭. સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મપુરુષોત્તમ નારાયણ પોતાની શક્તિથી શત્રુઓનો નાશ કરશે

- હનુમાનજીએ આપેલું આશ્વાસન. ૧/૨/૨૦

વ્યક્તિત્વનું આલેખન : (૧) પિતાની આજ્ઞા પાળવા માટે તત્પરતા - લગ્ન પછીનું જીવન સાસરે વિતાવ્યું.

(૨) રામાનંદ સ્વામીનાં દર્શન થતાં સાચા સાધુને ઓળખ્યા. (૩) દુઃખ કે સંકટના સમયે અન્ય માર્ગો ન

અપનાવતાં કુળદેવતા હનુમાનજીનું જ સ્મરણ અને શરણ (૪) અશ્વત્થામાના શાપથી પુત્રના ભાવિથી ચિંતિત

- હનુમાનજીની વાણીથી આસુરી વૃત્તિવાળાના શબ્દોની અસરથી મુક્ત

વિભાગ - ૩ : 'ધાર્મિક વિધાનો અને ભાવનાઓ' સાતમી આવૃત્તિ, સપ્ટેમ્બર - ૨૦૧૪

અને સામાન્ય જ્ઞાન નિબંધ

પ્ર.૧૦ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના એક (સંપૂર્ણ) વાક્યમાં જવાબ લખો. (કુલ ગુણ ૫)

નોંધ : અડધા સાચા જવાબના ગુણ આપવા નહીં

૧. તિલક-ચાંદલો કરવાથી શાનું સતત અનુસંધાન રહે છે ? (૩/૨૨)

૪. તિલક-ચાંદલો કરવાથી 'હું ભગવાનનો દાસ છું' એનું અનુસંધાન રહે છે.

૨. એકલવ્ય શાના દ્વારા અજોડ બાણવીર બન્યો હતો ? (૧/૩)
૪. એકલવ્ય ગુરુ દ્રોણની મૂર્તિ દ્વારા અજોડ બાણવીર બન્યો હતો.
૩. પૂજા માટે કેવું સ્થળ પસંદ કરવું જોઈએ ? (૨/૧૩)
૪. પૂજા માટે શક્ય તેટલું શાંત અને એકાંત સ્થળ પસંદ કરવું જોઈએ.
૪. કોણ સમાજનો પાયો છે ? (૧૦/૭૪)
૪. બાળકો સમાજનો પાયો છે.
૫. આપણે શા માટે પૂજા કરીએ છીએ ? (૧/૨)
૪. ઉપકારી પ્રત્યે અપકારી થવાનું , કૃતઘ્ની થવાનું આપણને પરવડે તેમ નથી એટલે જ પૂજા કરીએ છીએ. અથવા ભગવાનના, પરમાત્માના અગણિત ઉપકારો પ્રતિ કૃતજ્ઞતા વ્યક્ત કરવા માટે જ પરમાત્માની પૂજા કરીએ છીએ.

પ્ર.૧૧ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના ટૂંકમાં જવાબ લખો. (ચાર થી પાંચ લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૬)

૧. શિક્ષાપત્રીની આજ્ઞા વિશેષે કરીને બ્રાહ્મણ બ્રહ્મચારી માટે જ ડુંગળી-લસણ નિષેધ દર્શાવે છે, તો એનાથી અન્ય જાતિઓ પણ ડુંગળી-લસણ ન ખાય ? (૧૧/૮૧)
૪. શ્રીજીમહારાજે શિક્ષાપત્રીમાં ત્યાગી, ગૃહસ્થ વગેરે સૌના સામાન્ય ધર્મો કહ્યા અને પછી ૨૦૩ શ્લોકમાં કહ્યું કે વિશેષ ધર્મનો વિસ્તાર અમારા અન્ય ધર્મગ્રંથોમાંથી જાણવા. એ પ્રમાણે સંપ્રદાયના અન્ય ધર્મગ્રંથ સત્સંગિજીવનમાં આનો વિસ્તાર કરેલ છે. ગૃહસ્થૈરપિ સન્ત્યાજ્યઃ સંસર્ગો મધ્યમાંસયોઃ। પલાણુલશુનાદેશ્ચ તથા માદકવસ્તુનઃ॥ અર્થાત ગૃહસ્થોએ પણ મધ્યમાંસ, માદક વસ્તુઓ તથા ડુંગળી લસણનો સારી રીતે ત્યાગ કરવો. આનાથી સમસ્ત હરિભક્તોને આ આજ્ઞા પાળવાનો બોધ થાય છે. (સંસ્કૃત શ્લોક ન લખ્યો હોય તો ચાલે.)
૨. કંઠી શાની બનાવેલી હોવી જોઈએ ? (૫/૪૫)
૪. તુલસી એ સમર્પણનું પ્રતીક છે. કોઈ પણ પદાર્થનું દાન આપતી વખતે ‘આ મારું નથી, ભગવાનનું છે’ એવા ભાવ સાથે તેના પર તુલસીપત્ર મૂકવામાં આવે છે. ભગવાનને ભોગ ધરાવતી વખતે પણ તુલસીપત્ર મૂકીએ છીએ. આ જ ભાવનાથી આપણો દેહ પણ આ રીતે ભગવાનને સમર્પિત કરીએ છીએ કે ‘હે પ્રભુ ! આ દેહ તારો છે. મારો નથી.’ શરીર પર તુલસીપત્ર મૂકવાના ભાવરૂપે તુલસીકાષ્ઠની કંઠી ગળામાં ધારણ કરવામાં આવે છે. પછી અન્ય પવિત્ર કાષ્ઠ-ચંદન વગેરેની કંઠી પણ આ જ ભાવનાથી ધારણ કરાય છે.
૩. ઘરમંદિર વિષે પ્રમુખસ્વામી મહારાજ શું કહે છે ? (૭/૫૪-૫૫)
૪. ઘરમંદિર સામે બેસીને સવારના આત્મવિચાર કરવાનો છે. મંદિર મન સ્થિર કરવાનું સાધન છે. ભગવાનની પૂજા થાય, આરતી-થાળ થાય પછી જ બધું કાર્ય થાય. જમવાનું રાંધ્યું હોય તે થાળ કરીને ભગવાનને અર્પણ કરવો. ઘરમંદિરનો આગ્રહ એટલા માટે છે કે આપણને જેમ ઘર જોઈએ છીએ તેમ ભગવાનને પણ ઘરમાં પોતાનું એક ઘર જોઈએ ને ! ભગવાન હંમેશા બેઠા હોય તો એમની દૃષ્ટિ આપણા પર રહે. પહેલાં ઘરમંદિરો થશે પછી હૃદયમંદિરો થતાં વાર નહીં લાગે. ‘રોજ સાયંકાળે ભગવાનના મંદિરે જવાની આજ્ઞા છે. દૂર હોઈએ ને રોજ જઈ ન શકાય તો આ ઘરમંદિરમાં વ્યવસ્થિત આરતી, થાળ, ઘરસભા કરીએ તો એટલું જ ફળ મળે. માટે નિત્ય ઘરસભા કરીએ. ઘરમંદિરથી દરરોજ ભગવાનનો સંબંધ રહે. ઘરમંદિર હોય તો પણ પોતાની વ્યક્તિગત પૂજા હોવી જોઈએ. જ્યાં જઈએ ત્યાં સાથે રાખીએ. શેવ(દાઢી)નો સામાન સાથે લઈને બહારગામ જઈએ છીએ, તેમ પૂજા પણ સાથે જ હોય. મહેમાન થઈએ પણ પૂજા ન ભૂલીએ. થોડું જ કરો પણ રોજ-નિયમિત કરો. જે ઘરમંદિર કરશે તેના ઘરમાં, હૃદયમાં, કુટુંબમાં, આત્મામાં ભગવાન બિરાજશે.’

પ્ર.૧૨ નીચે આપેલા પ્રશ્નોમાંથી કોઈ પણ એકનો મુદ્દાસર જવાબ લખો. (દસેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૩)

૧. આરતી એટલે શું ? (૪/૪૦-૪૨) પૂજાવિધિ એ ભગવાનને સન્માન આપવાની, સત્કાર કરવાની વિધિ છે. ઘરે મહેમાન આવે તો આપણે એમને અંધારામાં બેસાડી રાખીએ ? તરત જ દીવો કરી અજવાળાં પાથરીએ. આરતી પણ પરમાત્માની પધરામણી કે સ્વાગતનું પ્રતીક છે. ભગવાનને જ્ઞાનના પ્રકાશ દ્વારા જ અંતરમાં પધરાવાય. જ્ઞાનનું પ્રતીક પ્રકાશ છે, દીવાની જ્યોત છે. પ્રકાશમાં જ ભગવાનનાં દર્શન થાય. આમ, ભગવાનનો સત્કાર કરતાં પ્રકાશ પાથરવાની વિધિ એટલે આરતી. વળી, આરતીનો અર્થ એવો થાય છે કે ‘આસમન્તાત્ રતિઃ’ અર્થાત્ ‘હે ભગવાન ! મારો સમગ્ર પ્રેમ કેવળ આપના વિષે જ થાઓ.’ આ ભાવથી થતી ભગવાનની પ્રાર્થના તે આરતી. પૂર્વે મંદિરોનાં ગર્ભગૃહોમાં અંધારું ઘણું રહેતું. દીવાની જ્યોતથી ભગવાનનાં દર્શન થતાં. ભગવાનનાં

અંગેઅંગનાં દર્શન કરવા દીવાની જ્યોતને નખશિખા પર્યંત ફેરવવામાં આવતી. પરંતુ આ સ્થૂળ ક્રિયામાં, દીવાની જ્યોતના પ્રકાશમાં ભગવાનનાં અંગેઅંગ નીરખીને દર્શન કરી ભક્ત આ જ ભાવના વ્યક્ત કરે છે કે આપનામાં- આપનાં અંગેઅંગમાં સમગ્રતયા મને હેત છે. આ પ્રમાણે આરતી એટલે ભગવદ્દરતિ વ્યક્ત કરતી જ્યોતિ. આ ક્રિયામાં એવી ભાવના પણ ભળેલી છે કે જેમ આરતીમાં વાટ બળે તેમ ભગવાનની સેવામાં મારો દેહ પણ હોમાઈ જાય, બળી જાય. એટલું જ નહિ, સેવાની જ્યોત ચાલુ રાખવા ભગવત્સ્નેહરૂપી તેલ પણ અખૂટ રહે. (તેલને સંસ્કૃતમાં સ્નેહ પણ કહે છે.) આમ, સ્નેહભરેલ જ્યોતનું સમર્પણ એટલે આરતી. વળી, જીવપ્રાણીમાત્ર પર કૃપા કરીને ભગવાને પંચભૂતની ભેટ આપી છે. સ્થિર રહેવા માટે પૃથ્વી રચી, જીવવા માટે જીવનજળ આપ્યું, ધાન્ય ઉત્પન્ન કરવા માટે સૂર્યચંદ્રરૂપી તેજ આપ્યું તથા અન્ન પકાવવા અગ્નિ તેમ જ અન્ન પચાવવા જઠરાગ્નિ આપ્યો, શ્વાસ-પ્રાણને ધારવા વાયુ ને હલનચલન માટે અવકાશ-આકાશ આપ્યો. પરમાત્માના આપણી ઉપરના આ ઋણને સંભારીને આ પંચભૂતોની ભેટ ભગવાનને ચરણે ધરવા આરતીમાં તે-તે તત્વોનાં વિવિધ પ્રતીકો સ્વીકારેલાં છે. શબ્દ એ આકાશનો ભાગ છે. આથી નગારાં-ઘંટ અને આરતીગાનના શબ્દનો ધ્વનિ આકાશનું પ્રતીક છે. અગરબત્તી દ્વારા થતો ધૂપ વાયુનું પ્રતીક છે. દીવાની જ્યોત તેજનું પ્રતીક છે. જળપૂરિત શંખ એ જળનું પ્રતીક છે. દંડવત્ પ્રણામમાં ભગવાનને ચરણે પૃથ્વી તત્ત્વ સમર્પિત કરવાનો ભાવ સમાયેલો છે. આ રીતે, આરતી એટલે પંચભૂતોનું પરમાત્માને સમર્પણ. આ જ ભાવને વ્યક્ત કરવા કેટલાંક મંદિરોમાં પંચભૂતના પ્રતીક સમી પાંચ વસ્તુઓથી જ આરતી ઉતારવામાં આવે છે. જેમ કે, (૧) પુષ્પ-પૃથ્વી (કારણ કે ગંધ એ પૃથ્વીનો ગુણ છે.) (૨) જળપૂરિત શંખ-જળ (૩) દીવો-તેજ (૪) ચામર-વાયુ (૫) સફેદ વસ્ત્ર-આકાશ. ઉપરોક્ત પાંચ વસ્તુઓથી અનુક્રમે પ્રભુની આરતી ઉતારી પ્રભુનાં ચરણોમાં પંચભૂતો સમર્પણ કર્યાનો ભાવ ભક્ત વ્યક્ત કરે છે.

૨. બાળકો ઉપર ટી.વી.ની શૈક્ષણિક તેમજ બૌદ્ધિક અસર (૮/૬૮-૬૯)

- જ. બાળક વર્ષના ૧૨૦૦ કલાક ટી.વી. પાસે પસાર કરે છે જ્યારે ફક્ત ૮૦૦ કલાક જ અભ્યાસ માટે ફાળવે છે, જે ટી.વી.ના કારણે શિક્ષણ પ્રત્યે ઉત્પન્ન થયેલી અરુચિ દર્શાવે છે. યુ.કે. તથા યુ.એસ.એ.ના એક સર્વેક્ષણમાં જાણવા મળ્યું કે ૧૭% વિદ્યાર્થીઓ જ વિદ્યાપ્રાપ્તિ માટે યત્ન કરે છે. ૮૩% વિદ્યાર્થીઓ ટી.વી. પાછળ જ વિદ્યાપ્રાપ્તિની ઉમર ગુમાવી બેસે છે, જેના પરિણામે, સમાજમાં અભણ વર્ગ વધુ બહોળો થતો જશે. સદ્વાંચનમાં પણ વૃત્તિ રહેતી નથી. પરિણામે, સદ્ગુણો પ્રત્યેની અભિરુચિ ઉત્પન્ન થતી નથી. વાંચનના અભાવે વૈચારિક શક્તિ પણ ક્ષીણ પડે છે. ટી.વી. પરથી રજૂ થતી માહિતીઓના ધોધને મગજનું જમણું પડખું ગ્રહણ કરે છે, પણ મગજના ડાબા પડખાને સાર-અસારનો નિર્ણય કરવાનો અવકાશ મળતો નથી. આથી, ધીરે ધીરે મગજની નિર્ણાયક શક્તિનો નાશ થાય છે. પરિણામે, બાળક ટી.વી.માંથી આવતું બધું જ ગ્રહણ કરી લેતું થાય છે. ટી.વી.ના રેડિએશનથી જ્ઞાનતંતુઓ નબળા પડે છે. પરિણામે, યાદશક્તિ અને વિચારશક્તિ ઘટે છે.

પ્ર.૧૩ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક ઉપર ટૂંકનોંધ લખો. (પંદરથી વીસ લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૬)

૧. સત્સંગ સભાનું મહત્ત્વ શું છે ? (૮/૫૬-૫૭)

- જ. સત્સંગ સભા એટલે સદ્વિચારોનું વાવેતર, પોષણ ને એનું સંવર્ધન તથા કુવિચારોનું નિંદામણ. પોતાના રંગરાગ પોષવાના સ્વાર્થથી માનવી જ્યારે અંધ બને છે ત્યારે એમાં આસુરીભાવ પ્રગટે છે. એવે વખતે પૈસા મેળવવા, સત્તા મેળવવા માનવી અન્ય જનોને માનવસહજ વિષયભોગના આકર્ષણનો ઉપયોગ કરી લલચામણાં દર્શ્યો, ભોગવિલાસના શબ્દો, જાહેરાતો વગેરે દ્વારા દુરાચારમાં ફસાવે છે. દુરાચાર જ સદાચાર છે, રંગરાગ જ માનવજીવનનું સાફલ્ય છે એમ દૃઢ કરાવી દે છે. પરિણામે, માણસ વ્યસનોની નાગચૂડમાં ભીંસાય છે, રંગરાગના ચક્રોળે-ચક્રાવે ચડે છે. જીવન વિષમય બની જાય છે. જીવનમાં શારીરિક, માનસિક, કૌટુંબિક પ્રશ્નોની કાંટાળી સેજ ખડી થઈ જાય છે. આમાંથી સાચો માર્ગ - સદાચારનો માર્ગ, પ્રભુભક્તિનો માર્ગ, મોક્ષનો માર્ગ - સત્સંગ સભાથી દૃષ્ટિગોચર થાય છે. એ માર્ગ ચાલવાનું બળ મળે છે, જીવન ધન્ય બને છે. બ્રહ્મસ્વરૂપ યોગીજી મહારાજે આ હેતુસર જ અઠવાડિક સત્સંગ સભાનું આયોજન કર્યું. દુનિયાની દોડધામમાંથી રાહત મેળવવા માણસ રવિવારે રજા રાખે છે, પણ સાચો થાક તો કયાથી જ ઊતરે. સત્સંગ સભા એટલે સદાચારના માર્ગની, મોક્ષના માર્ગની, ઊર્ધ્વગતિની સોપાનશ્રેણીનો દરવાજો. સત્સંગ સભા એટલે જીવનલતાને ઊર્ધ્વગતિ તરફ દોરતું, આધાર આપતું

વૃક્ષ. સત્સંગ સભાથી જીવનની કિતાબમાં એક પછી એક ભક્તિમય, જ્ઞાનમય, વૈરાગ્યમય, ધર્મમય પૃષ્ઠ ઉમેરાતાં જાય છે. સત્સંગ સભા એટલે સતત જાગૃતિ, સતત અંતઃદૃષ્ટિ, સતત પ્રભુ સાથે જોડાઈ રહેલી હૃદયશૃંખલા.

૨. માળામાં ૧૦૮ મણકા શા માટે રાખવામાં આવે છે ? (૩/૨૭-૨૮)

જ. પ્રત્યેક પળમાં મનુષ્યના સ્વાભાવિક શ્વાસની સંખ્યા ૬ છે. આવી ૨૥ પળની એક મિનિટ થાય. આથી એક મિનિટમાં ૧૫ શ્વાસો લેવાય છે. આ હિસાબ અનુસાર ૨૪ કલાકમાં આપણા ૨૧,૬૦૦ શ્વાસો શાસ્ત્રમાં ગણાવાયા છે. ૫૮ શતાનિ દિવારાત્રો સહસ્ત્રાણ્યેકવિંશતિઃ। એતત્સંખ્યાત્મકં મન્ત્રં જીવો જપતિ સર્વદા।। (ચૂડામણિ ઉપનિષદ : ૩૨/૩૩) આમ રાત્રીના ૧૨ કલાક બાદ કરતાં દિવસના ૧૨ કલાકમાં આપણે ૧૦,૮૦૦ શ્વાસો લઈએ છીએ. ભક્તની તો સ્વાભાવિકપણે શ્વાસે-શ્વાસે ભગવાનનું નામ લેવાની ઈચ્છા રહે, પરંતુ આટલી વિશાળ સંખ્યામાં જપનો અવકાશ ન રહે તે માટે જો વિધિવત્ ‘ઉપાંશુજપ’ કરવામાં આવે, તો પ્રત્યેક મંત્રનું ૧૦૦ ગણું ફળ થાય - એ શાસ્ત્રોક્ત વિધાન અનુસાર દિવસમાં ૧૦૮ મંત્રોનો જપ થવો જોઈએ તેવું સ્વીકારાયું. મનુસ્મૃતિમાં કહ્યું છે: ઉપાંશુ સ્યાત્ શતગુણઃ। (૨/૮૬) આમ ૧૦૮ મણકાની એક માળા ફેરવવાથી શ્વાસેશ્વાસે ભજન કર્યું ગણાય એ ભાવનાથી માળાના મણકાની સંખ્યા ૧૦૮ રાખવામાં આવી. આ રીતે એક માળા ફેરવવી એ શ્વાસોચ્છવાસે ભજન કરવાનું પહેલું પગથિયું છે. બીજો એક મત એવો પણ છે કે માનવજીવન પર સૂર્યની અસર ઘણી નોંધનીય છે. સૂર્ય-ચંદ્રને આધારે પૃથ્વી પર ઋતુચક્ર ચાલે છે. સૂર્યના માર્ગને પ્રાચીન ઋષિ-વૈજ્ઞાનિકે ૨૭ વિભાગોમાં વહેંચીને પ્રત્યેક વિભાગમાં રહેલા તારાઓના સમૂહને ‘નક્ષત્ર’ સંજ્ઞા આપી છે. આ નક્ષત્રમાળાના આધારે આપણી જપમાળાની કલ્પના કરવામાં આવી છે. પ્રત્યેક નક્ષત્રને ચાર ચરણ હોય છે. આથી ૨૭ નક્ષત્રોનાં મળીને કુલ ૧૦૮ ચરણ થાય છે. તેથી માળાના મણકાની સંખ્યા પણ ૧૦૮ રખાઈ. બ્રહ્માંડની નક્ષત્રમાળા જેને કેન્દ્રમાં રાખી ફેરવે છે તે સ્થાનને ‘સુમેરુ પર્વત’ના નામથી શાસ્ત્રોમાં વર્ણવામાં આવ્યું છે. આ જ પ્રમાણે જપમાળાના બંને છેડા જ્યાં મળે છે. તેને કેન્દ્ર સમું મહત્વનું સ્થાન ગણતા, તે સ્થાને આવતા સર્વોચ્ચ મણકાને પણ ‘સુમેરુ’ કહેવામાં આવે છે.

પ્ર.૧૪ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક ઉપર નિબંધ લખો. - સામાન્યજ્ઞાન નિબંધ.
(પાંત્રીસથી ચાલીસ લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૧૫)

નોંધ : નિબંધ એ મૌલિક વિષય છે, તેમાં આપેલ મુદ્દા ઉપરાંત બીજા ઘણા પાસા આવરી શકાય છે. જેવાં કે મૌલિકતા, સંપ્રદાય તથા અન્ય સંપ્રદાય વિષયક જ્ઞાન, કથાવાર્તાને આધારે વિષય વસ્તુની વિશેષ છણાવટ, અન્ય આધારભૂત સાહિત્યનો સહારો વગેરે મુદ્દાઓનો સમાવેશ થઈ શકે છે. પરીક્ષાર્થીએ વિષયને અનુરૂપ આ ઉપરાંત પણ બીજા પ્રસંગો લખ્યા હોય તો તે પણ માન્ય રાખી ગુણ આપવાં.

૧. જીવતાં મુક્તિનો અહેસાસ (સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ - ઓગષ્ટ ૨૦૧૭, પાના નં. ૪-૭, ૪૭) :- અનાદિ કાળથી જીવને કર્મનાં બંધન - પરંતુ તે ટાળી શકાય તેમ છે. કર્મો કરીએ છતાં તેના પાશ ન વળગે તે વાત ભગવદ્ગીતા જણાવે છે. કર્મો કરવા છતાં અલિપ્ત રહેવાની કરામત શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન અર્જુનને સમજાવે છે. (૧) કર્મો કરે છતાં ન બંધાય - પ્રત્યક્ષ પરમાત્માના સંબંધથી અને સ્વરૂપનિષ્ઠાથી યુક્ત ઈન્દ્રિયો-અંતઃકરણનો સંયમ આ બધું બ્રહ્મરૂપ થવાથી પ્રાપ્ત - દરેક કર્મ, દરેક ક્રિયા અક્ષરબ્રહ્મમાં અર્પણ કરીને ‘હું કાંઈ જ કરતો નથી’ - આસક્તિ ત્યજીને કર્મ કરે તે પાપથી લેપાતો નથી બધાં કર્મો મને સમર્પિત કરીને એટલે કે બે જ તત્ત્વોને કર્મ સમર્પણ - એક અક્ષર અને બીજા પુરુષોત્તમ (૨) મુક્તિની વ્યાખ્યા - મુક્તિ કેવળ દુઃખમાંથી છૂટવા માટે જ નહિ પણ બંધનમાંથી મુક્તિ પામવાનો આનંદ - મુક્તિને ઈચ્છે તે મુમુક્ષુ - સાક્ષાત્ ગુરુહરિનો પ્રત્યક્ષ સત્સંગ કરી, માયાના ત્રણ ગુણથી પર થઈ બ્રહ્મ થઈ પરબ્રહ્મની સ્વામી-સેવક ભાવે ઉપાસના કરવી તે મુક્તિનો તાત્ત્વિક અર્થ (૩) મુક્તિના બે પ્રકાર (૧) જીવનમુક્તિ, (૨) વિદેહમુક્તિ - [૧] જીવનમુક્તિ એટલે જીવતાં જ મુક્તિનો અહેસાસ - આ હિંદુ ધર્મની આગવી વિશેષતા ભગવદ્ગીતા તેમજ શ્રીજીમહારાજે પણ વારંવાર આ મુક્તિના અનુભવની વાત ભારપૂર્વક ઘૂંટાવી છે. જે મનુષ્યએ ઈન્દ્રિયો, મન અને બુદ્ધિને વશ કર્યા છે, જે મોક્ષપરાયણ છે, તેમજ ઈચ્છાઓ, આવેગો વિનાનો છે ‘તે હંમેશા મુક્ત છે... તે હંમેશા મુક્ત છે’ તેમ કહીને દેહ પડ્યા પછી ભગવાનના ધામમાં જાય છે તે મુક્ત કહેવાય તેમ નથી, તે તો આ લોકમાં છે તોય મુક્ત જ છે. શ્રીજીમહારાજે

પણ વચનામૃતમાં આ વાત વારંવાર દેવાય છે. ભગવાન અને ભગવાનના ભક્ત રાજી થાય તેવું કર્મ કરે, ભગવાનના ચરણારવિંદને વિશે પોતાના મનને રાખે, પોતાના જીવાત્માને ત્રણ દેહથી પૃથક માને અને તેને વિશે ભગવાન અખંડ વિરાજમાન છે તે છતી દેહે જ ભગવાનના ધામનું સુખ પામે છે. ભગવાન અને તેમનું ધામ અણુમાત્ર છેટે નથી. [૨] જીવતાં મુક્તિનો ઉપાય બ્રહ્મનો યોગ - અક્ષરબ્રહ્મ ગુરુ અજ્ઞાન દૂર કરવાનું અને પરમાત્મ સાક્ષાત્કારનું સાધન છે. તેમ ગીતામાં કહ્યું છે. શ્રીજીમહારાજ વચનામૃતમાં કહે છે ‘જ્ઞાને કરીને સ્થિતિ થાય છે તે જ્ઞાન પ્રકૃતિપુરુષથી પર છે અને જ્ઞાનને વિષે સ્થિતિ થાય છે ત્યારે પ્રકૃતિપુરુષ અને તેનું કાર્ય નજરમાં આવતું નથી.’ મન, વચન, કર્મથી અક્ષરબ્રહ્મ ગુરુનો પ્રસંગ થાય તે બ્રહ્મનો યોગ - એટલે સત્સંગ, સંત સમાગમથી ભગવત્ સ્વરૂપનો નિશ્ચય, પરાભક્તિ, દાસભાવ ઈત્યાદિ બ્રહ્મના ગુણો આત્મામાં આવે - આ બ્રહ્મયોગી તે આત્મા-પરમાત્માના અવિનાશી સુખનો ભોક્તા - શ્રીજી મહારાજ વચનામૃતમાં આ જ વાત દેવાય છે ‘જ્યારે આવો સંત સમાગમ પ્રાપ્ત થયો ત્યારે દેહ મૂકીને જેને પામવા હતા તે છતી દેહે જ મળ્યા છે. [૩] બ્રહ્મસ્વરૂપ યોગીની જીવનશૈલી - આવા યોગીની દૃષ્ટિ પરમાત્મા સામે જ તેથી લૌકિક ભાવો જોઈને ભેદભાવ ન જાગે. પ્રિય-અપ્રિય જે કંઈ પ્રાપ્ત થાય છે, તે પરમાત્માની ઈચ્છાથી જ થાય છે, બ્રહ્મમાં સ્થિર થાય છે તેને આવા સમભાવની પ્રાપ્તિ. (૨) મુક્તિનો બીજો પ્રકાર વિદેહ મુક્તિ - એટલે કે દેહ પડ્યા પછી પ્રાપ્ત થતી મુક્તિ. આ મુક્તિ પામનાર ભક્તો બ્રહ્મરૂપ થઈ દેહ મૂકીને અર્થિમાર્ગ દ્વારા અક્ષરધામને પામે છે. બ્રાહ્મી તનુ પ્રાપ્ત કરી પરમાત્માની ઉપાસના કરતા પરબ્રહ્મનો આનંદ - ભગવદ્ગીતામાં વિદેહ મુક્તિને બ્રહ્મનિર્વાણ શબ્દથી નિરૂપણ - વારંવાર શ્લોકમાં આ વાત - શ્રીજીમહારાજે આ વિદેહ મુક્તિને વચનામૃતમાં આ રીતે નિરૂપી છે. એવો જે ભક્ત માયાના ભાવથી મુક્ત થઈને અર્થિમાર્ગ કરીને ભગવાનના અક્ષરધામને પામે છે. ઉપસંહાર : આમ ભગવદ્ ગીતામાં કર્મ કરવાની કળા, જીવનમુક્તિ, વિદેહ મુક્તિ જેવી બાબતોનો ઉપદેશ - આપણે સૌ ભાગ્યશાળી કે જે ઉપદેશની વાત ગીતામાં કરી છે તે બ્રહ્મનો યોગ સાક્ષાત્ ગુરુહરિરૂપે પ્રાપ્ત - ગીતાના શબ્દો આપણા માટે જીવંત - આપણે પ્રત્યક્ષ અક્ષરબ્રહ્મ પ.પૂ. મહંત સ્વામી મહારાજના યોગે ‘કર્મો કરવા છતાં બંધાય નહિ’ના વરદાનને પામીને જીવન મુક્તિનો અહેસાસ કરીએ અને દેહ પડ્યા બાદ અક્ષરધામને પામીએ.

૨. જીવનને મંગલ બનાવીએ : સમજણથી (સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ - નવેમ્બર ૨૦૧૫, પાના નં. ૬-૮) :-
- પ્રસ્તાવના :** જૂનું વર્ષ જાય અને નવું વર્ષ આવે - વર્ષ બદલાય છે પણ માણસ બદલાય છે ? ઘરનો રંગ બદલાય છે, પણ ઘરનું વાતાવરણ બદલાય છે ? તહેવારો માંગલિક પરંતુ ઘર અને જીવન મંગલ બને છે ? (૧) આ વિચારશીલ પ્રશ્ન જીવનને મંગલ બનાવવા માટે સમજણનાં સોપાન ચઢવાં આવશ્યક. કારણ વર્તમાન સમયે જીવન વૈભવી પરંતુ મંગલ નથી. રાયરચીલાથી ઊભરાતું ઘર એ ઘર નથી પણ ઈમારત - માટે સાચો માર્ગ સમજણનો - ઘરમાં પણ સમજણનો અભાવ હોવાથી ઘર-કુટુંબ વેર વિખેર - જીવને પણ આવું અણસમજણનું ગ્રહણ લાગેલ છે. (૨) જીવનને ઘરને મંગલ બનાવવા માટેની પહેલી સમજણ સમતા. સમતા એ આધ્યાત્મિક સમજણ - આધ્યાત્મિકતાનો ઓપ ચઢાવવાની આવશ્યકતા - જેથી સાચી સમજણ આવે. સુખ શોધવા માટે બહાર જવાની જરૂર જ ન પડે. સુખ અંદરથી જ આવે. તમામ મહાપુરુષોની આ જ વાત પર ભાર - પોતાને અંદરથી જો શાંતિ મળે તો આખું વિશ્વ શાંતિમય - વશિષ્ઠ સામાન્ય સમજણ એવી છે કે વધારે પૈસા એ વધારે સુખી - પરંતુ આ ભ્રમણા છે. (૩) અંદરનું સુખ મેળવવા માટે બીજી સમજણ અહંકાર છોડવાની - આત્મામાં ખૂબ પ્રકાશ પણ અહંકાર તેને ઢાંકી દે છે. અહંકાર જ પરિવારથી લઈને વિશ્વમાં અશાંતિનું કારણ - લડવાના સાધનો બદલાયાં છે પરંતુ યુગોથી લડવાનું બદલાયું નથી - યુનોની વિધાન છે કે ‘યુદ્ધ મનમાં ઊભા થાય છે ત્યાં તેની દવા કરો.’ અહંકાર અને પૂર્વગ્રહ તબિયત માટે હાનિકારક - સગા ભાઈ સાથે અહંકારની લડાઈ - રોગ થયો - માફી માંગવાથી રોગ દૂર થયો. હું ટળે હરિ ટૂંકડા - મુક્તાનંદ સ્વામી - અહંકારથી તો પ્રભુ સાથે પણ અંતર થઈ જાય. (૪) અહંકાર તોડવા માટે આત્મદૃષ્ટિ - ત્રીજી મહત્ત્વની સમજણ - સંતો આત્માને હું કહે છે આપણે શરીરને હું કહીએ છીએ - આપણા મહાપુરુષો, ઋષિમુનિઓ ઊંડા ઉતર્યા તો આગળ વધ્યા. પેટાળમાં ઊતર્યા તેમને સોનું, હીરા વગેરે મળ્યા છે. તેથી જ ઊંડા ઊતરીને આત્માની સમજણ મેળવવાની આવશ્યકતા - આખી દુનિયામાં અનેક સમસ્યાઓ - તેનું કારણ ગંદું મન - ઈર્ષ્યા - માન, ક્રોધ વગેરે, મનની ગંદકીઓ છે. આત્માની સમજણથી આ ગંદકીની સફાઈ થાય છે. ઊંડે ઉતરવાથી આત્મજ્ઞાન, અંતદૃષ્ટિ કરવાથી જ્ઞાન થાય. લોકોને સુખ શાંતિ જોઈએ

છીએ પણ આધ્યાત્મિક સમજણ નથી જોઈતી. યુનો રૂપી વિમાન ખૂબ ઝડપથી, ખૂબ ઊંચે જઈ રહ્યું છે. ઘણા દેશો પરથી ઊડી રહ્યું છે. પણ ક્યાં જઈ રહ્યું છે તેની ખબર નથી. કારણ કે આધ્યાત્મિકતા ખોવાઈ ગઈ છે. રશિયાએ આધ્યાત્મિકતાનો અનાદર કર્યો તેથી ગૂંગળામણની અનુભૂતિ - તેથી ધર્મસ્થાનો ખોલવાની ફરજ પડી. પ્રિન્સ ચાર્લ્સે કહ્યું કે કોઈપણ પશ્ચિમી વ્યક્તિ માટે પોતાનામાં દેવી તત્ત્વ શોધવાની આવશ્યકતા છે. નરસિંહ મહેતાની પાંચસો વર્ષ પહેલાં કરેલી વાતને જાણે કે અનુમોદન. (૫) શાંતિ માટે જેમ આત્માની સમજણ અનિવાર્ય તેટલી જ પરમાત્માની સમજણ કેળવવી અનિવાર્ય - આ સમજણ એટલે પરમાત્મા જ સર્વોપરી - સ્વામિનારાયણ ભગવાનને સર્વકર્તા સમજવાથી સુખ-દુઃખ આવે તે તેમની ઈચ્છાથી જ આવે છે. આવી સમજણની દૃઢતાથી ગમે તેવી મુશ્કેલીઓમાં પણ શાંતિ - આ સમજણ દૃઢ થવાથી સુખની દિશા જડે છે. (૬) આવી સમજણ દૃઢ કરવા માટે એવા સાચા ગુરુની આવશ્યકતા - જેના જીવનમાં આવી દૃઢતા હોય તે જ આવી સમજણ દૃઢ કરાવી શકે. પરંતુ આવા ગુણાતીત સંતમાં શ્રદ્ધા અનિવાર્ય - ગુણાતીત પુરુષ, સ્વામીશ્રી આત્માના ડોક્ટર - જન્મ-મરણની સજામાંથી છોડાવનાર સત્પુરુષ - આવા ગુણાતીત પુરુષનું પ્રદાન વિચારીએ તો આપણી અણ સમજણ નીકળી જાય. ઉપસંહાર - આવા સ્વામીશ્રી જેવા સંતમાં શ્રદ્ધા રાખીને સમજણ દૃઢ કરીએ તો ઘર, જીવન અને વિશ્વ આપો આપ મંગલ બનશે.

૩. મહારાષ્ટ્રમાં પરમ પૂજ્ય મહંત સ્વામી મહારાજનું વિચરણ (સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ - જાન્યુઆરી ૨૦૧૮, પાના નં. ૩૮-૪૧) મહારાષ્ટ્ર રાજ્યની તીર્થનગરી નાસિકમાં મંદિરનો શિલાન્યાસ સમારંભ - પ.પૂ. મહંત સ્વામી મહારાજની નવેમ્બર માસમાં પધરામણી - આ નગર ભગવાન સ્વામિનારાયણ અને ગુરુપરંપરાની પદરંજથી પાવન - ૨૦૧૧માં મુંબઈમાં પરમ પૂજ્ય પ્રમુખસ્વામી મહારાજના કરકમળો દ્વારા પૂજિત આ શિલાઓનો માંગલિક સ્થાપન વિધિ. (૧) વરિષ્ઠ સંતોની ઉપસ્થિતિમાં આ વિધિનો મંગળ પ્રારંભ - પ.પૂ. મહંત સ્વામી મહારાજે આરતી ઉતારી પુષ્પો અક્ષત પધરાવ્યાં. મંદિર નિર્માણના કાર્યમાં સેવાઓ આપનાર સંતો, ભક્તો તેમજ આર્કિટેક્ટને બિરદાવ્યા. રાજકીય મહાનુભાવોની ઉપસ્થિતિ. ગર્ત ઉપર પ્રથમ શિલાનું સ્વામીશ્રી દ્વારા સ્થાપન - સર્વત્ર જય જયકાર - ભિવંડી (મુંબઈ) મંદિરની મૂર્તિઓની સ્વામીશ્રી દ્વારા વેદોક્તવિધિ પૂર્વક પ્રાણ-પ્રતિષ્ઠા - મહારાષ્ટ્રના પ્રધાને સિમેન્ટનું મિશ્રણ પધરાવ્યાનો લાભ - તેઓએ તથા અન્ય મહાનુભાવોએ પોતાને ધન્ય ગણાવ્યા - બી.એ.પી.એસ.નાં મંદિરોની વિશેષતા વર્ણવી કોહીનુર જેવા મંદિરનો શિલાન્યાસ વિધિ - બી.એ.પી.એસ.નાં મંદિરો પૂજાના પ્રેરણાસ્વરૂપ સમાન - અંતમાં સ્વામીશ્રીના આશીર્વાદમાં મંદિરોથી થતા ફાયદા જણાવ્યા - શ્રદ્ધાના આ સ્થાનમાં દરેકને શાંતિનો અનુભવ થશે. (૨) સ્વામીશ્રીના મુંબઈ ખાતેના નિવાસ દરમ્યાન સત્સંગની હેલી - પૂજાદર્શન તેમજ સંધ્યાસભામાં બાળકો, કિશોરો, યુવકો, કાર્યકરો અને વડીલોની ભક્તિનાં દર્શન - વિવિધ સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમો, સંવાદ, નૃત્ય વગેરેની પ્રભાવક પ્રસ્તુતિ કરીને ગુરુહરિના અંતરનો રાજીપો પ્રાપ્ત (૩) ભક્તિદિન : તા.૧૭-૧૧-૧૭ની સંધ્યાસભાની ભક્તિદિન તરીકે ઊજવણી - બાળકો તથા નવા મુમુક્ષુઓને વર્તમાન ધરાવ્યાં - પુષ્પદોલોત્સવ સભા - પ્રતીક સભા તરીકે આજની સભા - અક્ષરપુરુષોત્તમ મહારાજને સ્વામીશ્રીએ હિંડોળે ઝૂલાવ્યા - સ્વામીશ્રી દ્વારા આશીર્વાદની અમૃતવર્ષા - ત્યારબાદ પુષ્પ વર્ષા ઝીલવાનો લાભ. (૪) પ્રતીક જન્મજયંતી મહોત્સવ : પ.પૂ. પ્રમુખસ્વામી મહારાજ જન્મજયંતી પ્રતીક ઉત્સવની ધામધૂમથી ભક્તિભાવથી ઊજવણી - સંતો-હરિભક્તો દ્વારા પ્રાસંગિક પ્રવચનો - પ્રમુખસ્વામી મહારાજની મૂર્તિના ચરણોમાં પુષ્પ અર્ધ્ય - ઉત્સવસભાનો મુખ્ય કાર્યક્રમ થાય છે જય જયકાર પંક્તિના આધારે - બાળકો, સંતો, વડીલોએ પ્રમુખસ્વામી મહારાજ દ્વારા વરસાવેલ હેતના પ્રસંગો કહ્યા - અંતમાં સ્વામીશ્રીના આશીર્વાદ - સ્વામીબાપાએ આપણને સૌને સાચવ્યા - દેશ-પરદેશમાં સત્સંગ વધાર્યો - દેવોને દુર્લભ આવા સત્સંગના પાયા ઊંડા નાખ્યા - યોગીજી મહારાજ દ્વારા કરેલ રવિસભા તથા આહ્નિકની નિયમધર્મની વાત કરી - સત્સંગમાં ગૌણતા ન આવે તે માટે જાગૃત રહેવાની વાત કરી - આમ કરવાથી સ્વામીબાપા રાજી થશે.

❧ સમાપ્ત ❧